

ПАХТАНИ ЕТИШТИРИШ АГРОТЕХНИКАСИ, ТЕРИМГА ТАЙЁРЛАШНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ ТАРТИБИ

Қабулов Иброҳим Маматқул ўғли
Юлдошева Дилором Хусниддин қизи
Унгаров Азизбек Абдумўмин ўғли

Гулистон давлат университети

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10598547>

ARTICLE INFO

Received: 23th January 2024

Accepted: 30th January 2024

Online: 31th January 2024

KEY WORDS

Тупроқ, механик, пахта,
экиладиган чигитнинг униб
чиқиш қобилияти, пахта
ҳосилини ошириш, минерал
ўғитлар, азот, ўғит хиллари.

ABSTRACT

Ушбу мақолада турли мавзулар мисолида пахтани
етиштириш агротехикасини янада
ривожлантириш ҳақида таклифлар берилган.

Республикамизнинг йер майдонларида экилаётган ғўзадан яхши ҳосил ва сифатли пахта олиш учун аввало пахта майдонидаги тупроқни ва уруғлик чигитни талабга жавоб берадиган даражада тайёрлаш керак. Ерни экишга тайёрлаш, тупроққа ишлов бериш, унинг дондорлигини яхшилашдан иборатдир.

Одатда суғориладиган минтақаларда пахта экиш учун ажратилган ерни камида 30-35 см чуқурликда ҳайдаш тавсия этилади. Агар шўрланган ерлар бўлса кузги шудгорлашдан олдин ернинг шўрини ювиш керак бўлади.

Республикамизнинг пахта экиладиган ерларида, айниқса, куз ва қиш ойларида ёғингарчилик кам бўладиган зоналарда, ерда намни кўпроқ сақлаш учун ер кузда ҳайдалиб, қишда яхлатилади ва баҳорда экишдан олдин суғорилади. Бундай ердаги тупроқ зичлашиб қолгани учун уларни экишдан олдин 8-10 см чуқурликда ҳайдаб бўшатиш ва кейинчалик молалаш тавсия этилади.

Агар тупроқ устидаги шўр 2-3 см қалинликда бўлса, бундай ерлар эрта баҳорда икки марта ҳайдалади ва текисланади.

Чигит бир текис униб чиқиши учун экишдан олдин уни сифатли тайёрлаш муҳим аҳамиятга эга.

Экиладиган чигитнинг униб чиқиш қобилияти 95 % дан юқори бўлиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Чигит экишдан олдин албатта турли кимёвий препаратларнинг бири билан дориланиши керак. Дорилаш жараёни пахта заводида ёки хўжаликларда марказлаштирилган ҳолда ўтказилиши мумкин.

Тайёрланган уруғлик чигитлар махсус чигит экиш сеялкаларида қатор ораси 60 см ёки 90 см лик қилиб экилади.

Маълумки ғўзани яганалаш кўп ва вақт талаб қиладиган иш ҳисобланади. Чигитни аниқ уялаб маълум миқдорда ташлаб экилса бу ишга ҳожат қолмайди. Лекин чигитни

аниқ уялаб экиш учун уларни тўлиқ туксизлантириш керак бўлади. Агар чигит тукли бўлса ҳар гектарига 45-50 кг, туксизлинтирилган бўлса 25-30 кг дан экиш ҳисобига қимматли уруғликни ортиқча сарфлашнинг олди олинган бўлади.

Чигит экилгандан то ғўзанинг ҳосили пишгунга қадар уни парвариш қилинади. Ғўзани парвариш қилиш (ернинг табиий намлиги етишмаса, яъни тупроқ намлиги 60-70 % дан кам бўлса) чигит суви бериш, қатқалоққа қарши курашиш, яганалаш, ерни юмшатиш, культивация қилиш, озиклантириш, чеканка, дефолиация қилиш ва ҳар хил касаллик ҳамда зарақунандаларга қарши курашиш ишларидан иборат.

Ғўза тупларининг бир гектардаги сони муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун экилиш схемасига ва қаторлар орасидаги масофага қараб, ҳар бир уяда 1-2 тадан ниҳол қолдириб, ғўза яғана қилинади. Агар экишдан сўнг баъзи сабабларга кўра қаторда ниҳол сийрак бўлса, бундай далаларда шу навнинг ўзига хос чигитлар ивителиб хатосига экиб чиқилади.

Униб чиққан ғўзалар яхши ўсиб ривожланиши учун, улар ўз вақтида озиклантирилиши, суғорилиши, қатқалоқ юмшатилиши ва қуёш нури етарли бўлиши керак.

Бу шароитларни яратиш учун тупроқни бўшатиш ва бегона ўтларни йўқотиш керак. Бунинг учун махсус культиваторлар ва чопиқ машиналари кенг қўлланилади.

Ғўзанинг маромида ўсиб ривожланишида ишлов бериш чуқурлиги ва унинг сонига алоҳида эътибор бериш зарур. Механик таркиби енгил ва ўрта бўлган тупроқларда биринчи ишлов беришдан олдин культиваторнинг четки иш органлари 6-8 см, ўртадагилари эса 15-16 см чуқурликда ўрнатилиши керак. Навбатдаги ишловларда ғўзанинг илдизини шикастлантирмаслик мақсадида юмшатиш чуқурлиги қатор ораларининг кенглигига қараб белгиланиши лозим. қатор оралари 60 см бўлган далаларда культиваторнинг четки ишчи органлари 8-10, ўртадагиларини 12-14 см, қатор оралари 90 см бўлган далаларда эса тегишлича 8-10 ва 15-16 см чуқурликда ўрнатилиши керак. Сув яхши шимилмайдиган оғир тупроқларда қатор оралари 60 см бўлганда ўртадагиларни 15-16 см, 90 см бўлса 18-20 см гача ўрнатилиб қатор ораларига ишлов бериш керак. Ҳар иккала кенгликда экилган далаларда ҳимоя майдони 12-15 см дан кўп бўлмаслиги лозим.

Механик таркиби оғир ҳамда пастки қатламларда аризиқ, шўх, гипс бўлган далаларда кўрсатилган чуқурликда ишлов бериб, ғўза амал даврининг бошларида бир марта чизелли культиватор билан 20-25 см чуқурликда юмшатилади.

Мавсум давомида ғўза қатор ораларига 5-6 марта ишлов берилади, 1-2 марта ўтоқ ёки чопиқ қилинади. У қатор билан бу қатордаги ғўзалар баланд ўсиб бир-бирига тутшиб кетганда қатор ораларига ишлов бериш тўхтатилади. қатор ораларига ҳар гал ишлов бериш, айниқса суғоришдан кейинги ишлов бериш юмшатиладиган қатламдаги тупроқ обдон етилган пайтда амалга оширилади. Ғўзанинг ердан олаётган озик моддалари ва сув унинг бутун танаси бўйлаб бир хил тарқалмайди. Ғўзанинг юқориги қисм, яъни ўсувчи нуқтаси улардан кўпроқ, ён шохлари эса камроқ фойдаланади. Бунинг оқибатида ғўзанинг ён шохларидаги ғунча ва шонаси тўкилиб кетади, натижада ҳосилдорлик бирмунча камайиб кетади. Берилаётган озика ва сувларнинг ён шохларига боришини таъминлаш учун ғўзанинг ўсиш нуқтасини 1-1,5 см узунликда узиб

ташланади. Бу иш ғўзани чеканка қилиш дейилиб, у июл ойининг учинчи декадаси ва август ойининг биринчи декадаси оралиғида ўтказилади.

Пахта ҳосилини оширишда суғориш ишларининг яхши йўлга қўйилиши муҳим аҳамиятга эга. Ҳар бир сувда гектарига 900-1000 м³ дан, вегетация даври давомида 5000-6000 м³ сув берилиши тавсия этилади. Ортиқча сув берилиб тупроқда намнинг кўпайиб кетиши ҳам ғўзанинг ўсишига зарар келтириши мумкин.

Ғўзани суғориш вақти тупроқ таркибидаги намнинг миқдори ва ўсимликнинг ташқи кўринишига қараб белгиланади.

Ғўза гуллагунга қадар бўлган даврда унинг барги сувсизликдан сўлий бошлайди. Шунинг учун бу даврда ғўзанинг барги сўлимасдан олдин суғориш керак. Тупроқдаги намликка қараб, ғўзанинг чанқаганлигини билиш учун 15-20 см чуқурликдан тупроқ олиб қўлда сиқиб кўрилади. Агар сиқимланган тупроқ қўлни очганда сочилиб кетса, нам миқдори кам, суғориш вақти келган бўлади.

Ғўзанинг чанқаганлигини билиш учун умумий даладаги ўсимликлар куннинг иккинчи ярмида соат 15-16⁰⁰ ларда кўздан кечирилганда барглари осилиб, сўлиганроқ, рангсиз ҳолатда бўлса ёки гуллаш пайтида гуллар ўсимликнинг тепа қисмида гуллай бошласа бу ғўзанинг чанқаганлигини билдиради. Чунки бундай ҳолатда ўсимликнинг нормал ўсиши учун сув етарли бўлмай асосий поя ўсишдан тўхтаб қолади, аммо қонуният асосида гуллаш жараёни давом этаверади. Бундай ҳолат узоқ вақт давом этса кўплаб шоналарнинг ва ҳосил бўлган ёш кўсақларнинг тўкилиб кетишига олиб келади.

Одатда, биринчи сув ғўзанинг 3-4 та чин барги чиққандан кейин берилади. Ғўза гуллагунга қадар енгил тупроқли ерларда 3-4 марта, ўртача ва оғир тупроқли ерларда 2 марта суғорилади. Гуллаш ва ҳосил етилаётган даврларида ғўза кўп марта суғорилади. Бу даврда енгил тупроқли ерларда 8-9 марта (жанубий зоналарда), оғир тупроқли ерларда 4-6 марта ва ботқоқли ерларда 3-4 марта суғорилади. Ҳосил етилишига яқин ғўза 1-2 марта суғорилади. Бу вақтда берилган сув ғўзанинг юқори қисмидаги кўсақларнинг етилиб очилишини тезлаштиради.

Ҳозирги вақтда ғўзани бир неча усулда: яъни эгатлаб, ёмғирлатиб, томчилатиб ёки ер остидан (босим билан юбориш орқали) суғорилади. Ғўзаларни тупроқ орасидан сув юбориб суғоришнинг эгатлаб ёки ёмғирлатиб суғоришга нисбатан кўпгина афзалликлари бор. Ғўзалар шу тахлитда суғорилса, далаларда суғориш эгатлари, қўшимча пайнов ариқлари олишга эҳтиёж қолмайди. Бу усулда суғорилганда оқизилаётган сувнинг ерга сингиб кетиши ёки буғланиб кетиши натижасида кўплаб ортиқча сув сарфланиши камаяди. Шунингдек, тупроқнинг юқориги қатлами қуруқ ва бўш бўлиб, остки қатламларидаги намнинг буғланишига йўл қўймайди. Ғўзалар бундай усулда суғорилса суғоришдан кейин кетмон чипиғи қилиш шарт бўлмай қолади.

Ғўзанинг ўсишида ва ривожланишида азот, фосфор ва калийли ўғитлар муҳим аҳамиятга эга.

Азот билан етарлича таъминланган ғўза яхши ривожланади ва ҳосилнинг етилиши тезлашади. Фосфори кам бўлган ерлардаги ғўзаларда, одатда, бўйи паст, кўсақлари ва барглари майда бўлиб қолади. Калий тузлари ҳам ўсимликларга жуда керакли бўлиб тупроқ таркибида унинг миқдори кам бўлган ерлардаги ўсимликлар касалланиб, уларда қўнғир доғлар пайдо бўлади, барглари эрта қурий бошлайди.

Ўзбекистонда деҳқончилик қилинадиган ерларнинг тупроғида калий етарли миқдорда бўлиб, азот ва фосфор камдир. Шунинг учун ерни минерал ва органик ўғитлар билан етарли даражада ўғитлаш керак. Минерал ўғитларга азот, фосфор ва калий тузлари, органик ўғитларга ҳайвонлар гўнги, компост киради. Уларнинг ичида гўнг энг фойдали ҳисобланади. Гўнг ерга ўғит бўлиши билан бирга тупроқнинг дондорлигини яхшилайдди.

Ўтказилган илмий тадқиқот натижаларига кўра, органик ўғитларни минерал ўғитлар билан аралаштириб солиш энг самарали эканлиги аниқланган.

Ўғит хиллари, уларни ерга солиш вақтлари ва миқдори ғўзанинг талаби ва об-ҳаво шароитларини ҳисобга олиб белгиланади. Илмий текширишларнинг кўрсатишича, экишдан то шоналагунча ғўзанинг фосфор ва азотли ўғитларга талаби кам (3-5 % атрофида) бўлади. шоналашдан гуллашгача бўлган даврда ғўза 25-30 % азотли ва фосфорли ўғитлар истеъмол қилади. Ғўза гуллагандан то кўсак етилгунга қадар бўлган даврда азотли ва фосфорли ўғитларга бўлган талаби анча ортади. Бу давр ичида ғўза 63-65 % азот ва 75-80 % фосфор истеъмол қилади. Озиқлантиришни июль ойларида тамомлаш тавсия этилади, чунки июлдан кейинги ойларда озиқлантирилган ғўза кўсакларининг очилиши чўзилиб кетади ва бундай ғўзалар кечпишар бўлиб, асосий пахта ҳосилини паст сортларга топширишга тўғри келади.

ХУЛОСА.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки пахта хом-ашёсини қайта ишлаш жараёнида толанингсифатини баҳолашда, бунда мавзу ёки ҳодисани ўргатишда бир вақтнинг ўзида бир нечта фанлар бўйича ўқитишни бирлаштирадиган ҳолда олиб бориладиган дарс туридир. Шунингдек, интеграциялашган дарс деганда икки ёки учта фанларни ўзаро боғлаш тушунилади, бу жараёнда ўқитувчи ижодкор бўлиши ва чуқур, хар томонлама билимга эга бўлиши лозим. Дарсларида интерфаол ўқитиш усулларида кенг фойдаланиши, талабаларнинг мантиқий тафакқурини ривожлантиришга ҳаракат қилиши лозим. Турли фанларни ўқитишда талабалар тафакқурини фаоллаштириш катта аҳамиятга эга.

References:

1. Jabborov G'.I., Otametov T.O., Hamidov A.X., Chigitli paxtani ishlash texnologiyasi. Toshkent, O'qituvchi, 1984, 323 b.
2. Zikiryoiev E. Paxtani dastlabki qayta ishlash. «Mehnat», Toshkent, 2002.
3. Yakubov.M.M. va boshqalar. "Paxtani tayyorlash va saqlash texnologiyasi fanidan ma'ruza matnlari" Toshkent, 2002.
4. Rakhmatov, O., I. S. Zhulbekov, and I. M. Kabulov. "Experimental study of a drying installation for drying melon with IR-radiation." E3S Web of Conferences. Vol. 443. EDP Sciences, 2023.
5. Qabulov I., Yuldosheva D. DETERMINATION OF IMPURITY AND MOISTURE OF RECEIVED COTTON AND CONTROL OF THE QUALITY OF COTTON STORED AT THE PREPARATION POINT //International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2023. – T. 3. – №. 6. – С. 745-748.

6. Egamberdiyev P. et al. INTENSIV BOG 'DORCHILIKNING ASOSIY ILMIY RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 6 Part 2. – С. 105-109.
7. Jo'lbekov, Ibrohim, et al. "UZUMNING SANOATBOP NAVLARINI YETISHRISH USULLARIGA DOIR MAVZULARNI INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANGAN HOLDA TASHKIL ETISH." Евразийский журнал технологий и инноваций 1.6 (2023): 89-93.
8. Egamberdiyev P. et al. UZUMNI MUZLATIB ISHLOV BERISHNI SUSLADAGI QAND TARKIBIGA TA'SIRINI O'RGANISH //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 6 Part 2. – С. 127-129.
9. Ungarov A., To'raqulova O. QISHLOQ XO 'JALIGI MAXSULOTLARINI INFRA QIZIL NURLARI YORDAMIDA QURITISHNI TAKOMILLASHTIRISH //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 38-40.
10. Ungarov A., Xudayberdiev R. IMPROVING INFRARED DRYING OF AGRICULTURAL PRODUCTS //Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – №. 12 Part 2. – С. 230-233.
11. Tukhtamishev S. WEIGHT-DIMENSIONAL AND VOLUMERIAN INDICATORS AND PHYSICAL AND MATHEMATICAL PROPERTIES CHARACTERISTIC FOR CENTRAL ASIAN VARIETIES OF MELONS //Journal of Agriculture & Horticulture. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 9-12.
12. Qurbanov E. et al. DEVELOPMENT OF SELECTION AND GROWING TECHNOLOGY OF NUT VARIETIES FOR SIRDARYA REGION //International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2023. – Т. 3. – №. 6. – С. 447-450.
13. Султонов К., Эгамбердиев П., Хужакулов Ф. УЗУМНИНГ ХЎРАКИ РИЗАМАТ ВА КАТТА КУРГАН НАВИНИ ҲОСИЛДОРЛИК КЎРСАТКИЧИ ВА ҲОСИЛ СИФАТИГА ХОМТОК ҚИЛИШНИ БОҒЛИҚЛИГИ //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. Special Issue 11. – С. 501-509.
14. Эгамбердиев П., Абдураимов Д. УЗУМНИНГ КИШМИШБОП НАВЛАРИНИ ЎСТИРИШ УСУЛИНИ УЗУМНИНГ ҲОСИДОРЛИГИГА БОҒЛИҚЛИГИ //Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 161-164.
15. To'xtamishev S. S. et al. MEVA O 'SIMLIKLARINING INDIVIDUAL RIVOJLANISHI //RESEARCH AND EDUCATION. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 51-56.
16. To'raqulov M., Aynaqulov K., Ergashov A. IMPORTANT AGROTECHNICAL MEASURES CARRIED OUT IN ORCHARDS AFTER THE VEGETATION PERIOD //Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – №. 12. – С. 117-121.